
GORDANA BEKČIĆ-PJEŠČIĆ

Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd

UDK 339.174:002(497.11):316.7
394.49:002(497.11)

PRAZNIČNO VREME BEOGRADSKOG SAJMA KNJIGA

Apstrakt: *Moderni praznici nasledili su ritualno-simboličke forme ranijih, prevashodno religijskih prazničnih formi. Savremeni hepeninzi poseduju elemente rituala koji razbijaju hronotop svakodnevnice linearnosti, stvarajući svojim događanjem iskorak u umetnuto vreme praznika. Potreba za ritualom opstaje u savremenom kulturno-političkom diskursu kao arhetipska neophodnost, čijim se prisustvom zajednica potvrđuje i obnavlja. Relativizacija tog arhetipskog normativa leži u činjenici da moderna svetkovina ne poseduje kapacitet totalnosti kojom bi se društvena zajednica u celini identifikovala sa njom. Partikularnost modernog praznika je determinata moderniteta.*

Ključne reči: *ritual, prostor, vreme, ritualno vreme, Sajam knjiga*

Savremene svetkovine i praznici predstavljaju sekularizaciju osnovne praznične paradigme koja kroz istoriju civilizacija definiše zajednicu. Dirkeovska matrica dijalektičkog odnosa svetog i profanog, što je suština rituala, arhetipska je determinanta praznovanja u svim kulturama. Simbolički karakter rituala nije dolazio u pitanje sve do modernog doba, odnosno do iskliznuća religijskog rituala kao relevantnog polja za pozicioniranje pojedinca i zajednice u odnosu na transcendentno. Potiskivanje transcendentne instance dovelo je do promena u sistemu praznika i svetkovina. U novim uslovima, religiju je počela da zamenjuje politika. Preuzevši prerogative svetog, ona se samoritualizovala u svrhu manipulacije i kontrole.

U oblasti culture, profanizacija rituala još je vidljivija, pa su kulturni hepeninzi plodno tle za utvrđivanje desakralizacije rituala. Postojanje svetkovine bez ritualnih elemenata paradigma je moderniteta. Ako znamo da je politika sveprožimajuća, ona se prelama u gotovo svim vidovima čovekovog života, privatnog i javnog,¹ onda su i kulturni događaji deo političkog diskursa.

Osobenost praznika leži u njegovoj vremenskoj iščašenosti u odnosu na linearno vreme svakodnevice. Uobičajeni ritam biva razbijen. Vreme svetkovina je umetnuto² vreme, smešteno na razmeđu vremena pre i posle praznika. Ne možemo se složiti sa tezom koju zastupa Kajoa, da je praznik totalna pojava koja spaja sve nivoe društvenog bića. Moderne svetkovine nisu u stanju da animiraju ili angažuju celokupnu zajednicu. One nemaju potencijal šire identifikacije kolektiviteta. Današnjica ne prepoznaje ni jedan praznik ili svetkovinu kao totalni događaj u kojem učestvuje celokupno društvo, država, nacija, građanstvo.

Relativizacija današnjih praznika, njihova nevidljivost na opštem planu mora da poseduje ravnotežu na nekom drugom mestu kako bi i dalje bila društvena potreba. Mesto balansa između nekadašnje totalnosti svetkovine i savremene efemernosti leži u njihovoj specijalizaciji. Danas praznici imaju svoje posvećenike koji su deo grupe vernika (određene profesije, interesne grupe, političke partije, nevladine organizacije, grupe građana, manjinske grupe), istovremeno bivajući deo zajedničke društvene okoline što čini opšti sociološki kontekst.

Dijalektička priroda modernog svetkovanja leži u činjenici da iako, s jedne strane, praznik kao događaj razara vreme svakodnevice, donoseći sa sobom novi koncept vremena i pravila ponašanja, on istovremeno ostaje unutar utvrđenog društvenog sistema koji nije i neće biti doveden u pitanje postojanjem svetkovine kao iskoraka iz društvenog okvira. Ovo nas navodi na zaključak da u trojnoj podeli *communitasa*, kulturni događaj kakav je Sajam knjiga pripada vrsti normativnih *communitasa*, koje su organizovane unutar dru-

---

¹ Đorđević J., *Političke svetkovine i rituali*, Dosije & Signature, Beograd 1997, str. 98.

² Ibid., 67.

štenog sistema i u kojima se javlja potreba za izvesnom društvenom kontrolom. U modernoj svetkovini dolazi i do novog razumevanja društvene kohezije. Dok je stari model rituala i praznika nosio u sebi potencijal obnove i potvrde čitave zajednice, savremena svetkovina iz polja društvene disperzije uspostavlja koheziju mikro grupe (gore nabrojani).

Vreme je osnovna kategorija kojom razumevamo ritual kao Drugo u odnosu na svakodnevno. Društveno vrenje i generalni nered³ nekadašnje svetkovine pretočeni su u lokalizovani hepening kratkog daha, koji karakteristike ritualnog posvećivanja i inicijacije ima samo za sledbenike (sic!). U događaju kao što je Beogradski sajam knjiga mogu se prepoznati i utvrditi recidivi ritualne matrice koji svetkovinu tog tipa uklapaju u kontekst opšte paradigme praznika kao društvene neophodnosti i potrebe zajednice da se potvrdi i obnovi, prolaskom kroz specifičnu proceduru izvrtnja vremensko-prostornih zakonitosti. Uočavamo nekoliko različitih vremenskih nivoa koji paralelno egzistiraju u okviru jedinstvenog događajnog prostora. Možemo govoriti o vremenu izdavača, pisaca, prodavaca knjiga na štandovima, o vremenu publike, vremenu organizatora i vremenu novinara.

Otvaranje Sajma knjiga je intenzivno ritualno vreme, dok je druga temporalna ravan ostalo, radno vreme koje teče do završetka istog. Ceremonija otvaranja sadrži elemente rituala. Sačuvana je njegova kvalitativna razlika u odnosu na ostalo vreme, što dolazi posle, i ona leži u repeticiji određenih elemenata. Kontinuitet određenih tačaka u kojima se percipira struktura obreda obnavljanja⁴, glavni je elemenat ritualnog diskursa. Dolazi do sublimacije prostora i vremena. Svi učesnici se okupljaju na jednom mestu i čekaju trenutak u kojem će se, kroz govor neke javne ličnosti, izvršiti konstituisanje praznika, a prisutni se definisati kao njegovi učesnici. Zanimljiv je, u kontekstu odnosa svetog i profanog, bio izbor gostiju za Sajem knjiga 2000-te, nedugo nakon petooktobarskih promena. Tada su svetkovinu otvorile jedna duhovna

³ Ibid., 95.

⁴ Eljade M., *Sveto i profano (priroda religije)*, preveo sa francuskog Zoran Stojanović, Alnari, Tabernakl, Beograd 2004. str. 145.

(patrijarh Pavle) i jedna profana ličnost (Dejan Medaković).

Sajam knjiga ima višegodišnji, strogo utvrđen termin. Ciklično ponavljanje recidiv je kružnog, mitskog poimanja vremena koje se obnavlja i potvrđuje u uvek istom, kroz ritualno-simboličko označavanje. Primećuje se i obrnuti princip pri završetku Sajma. U pitanju je bahtinovska detronizacija, snižavanje u smislu društveno nesvesnog pozicioniranja događaja na marginu društvenog života. Poslednji dan Sajma knjiga ne liči na završetak jedne svetkovine već na vašarsko rasturanje šatora i rekvizita, užurbano pakovanje, u maniru "odlazi circus", koje svemu daje otužan ton i atmosferu koja ne liči na društveno-kulturni događaj *par excellence*, što Sajam knjiga pretenduje da bude. Takva situacija navodi nas na razmišljanje o istinskoj društvenoj funkciji kulturnog događaja ove vrste u Srbiji.

Jedinstvenost i sažetost vremena i prostora u trenutku nakon konstituisanja, zvaničnog proglašenja da je Sajam otvoren, raspada se u disperziji obe kategorije. Vremensko-prostorna jedinstvenost ceremonije otvaranja razbija se na bezbroj novih vremensko-prostornih tačaka, čiju materijalizaciju predstavlja svaki pojedinačni štand. Javljaju se pojedinačna vremena svakog štanda i vremenska varijabila zavisi od onoga što se dešava na svakom od njih. U zavisnosti od broja izdanja, izdavačke politike, ličnosti autora čije naslove izdaju, interesovanja medija, zavise i njihova pojedinačna vremena.

Najveća užurbanost i osećanje zgusnutosti vremena, dešava se u tzv. areni, gde se nalaze najveći izdavači. Nasuprot brzom vremenu arene, štandovi nekih malih izdavača i knjižara izgledaju neprimetno i skrajnuto. Na njima se skoro ništa ne dešava, nema posetilaca ni novinara i stiče se utisak da je vreme tu lenjo kao španska sijesta.

Karakter vremena zavisi i od organizacije prostora u halama u kojima se odvija Sajam. Centralna hala je kružnog oblika; u njoj je posetilac primoran da hoda kružno, prolazeći pored mnoštva načičkanih štandova prvog nivoa, guran i ometan od stampeda drugih posetilaca što mu dolaze iza leđa, sudarajući se sa onima koji mu dolaze u susret, nikada nemajući dovoljno prostora da na miru i spokojno pogleda šta pojedini

izdavači nude. U istom problemu se nalaze i svi aktivni učesnici, koji bi hteli da posete štandove kolega i konkurenata. Kružnost centralne hale, njena pretrpanost i kupolasta struktura zgušnjavaju vreme; ono ima karakter koncentričnih krugova koji se, što smo bliže centralnoj areni, sve više sužavaju, stvaraju obično osećanje. Četvrtasta struktura arene, međutim, razbija osećanje teskobe kružnog hronotopa, ona svojim oblikom i fleksibilnošću dopušta drugačije kretanje u prostoru, koje nužno za sobom povlači i drugačije doživljavanje vremena. Hala XIV ima drugačiju atmosferu u odnosu na glavnu halu Sajma, koliko zbog organizacije prostora, toliko i zbog drugačijih izlagača. Ova situacija za posledicu ima vreme drugačijeg ritma. Žagor je slabiji, posetilaca ima manje i tempo dešavanja je sporiji, mada se i tu da napraviti distinkcija među različitim izdavačima. Prostor je paravanski izdelfen i struktura jednostavnog lavirinta u širokom prostoru obezbeđuje opušteniju atmosferu koja je posledica doživljaja sporijeg proticanja vremena.

Vreme izdavača i glavnih urednika ne obuhvata ceo sajamski radni dan. Izdavači i urednici se na Sajmu pojavljuju kasnije od svog tehničkog osoblja. Svoje vreme oni koriste za razgovore sa novinarima, kolegama izdavačima ili autorima, i ono je ambivalentno. Sajamsko je vreme za izdavače i glavne urednike samo isečak izdavačke godine, ali javnost, ospoljenost tog vremena je najupečatljivija. Govorimo o vremenu performansa koji se može definisati kao "sveukupna aktivnost datog učesnika u datoj prilici, koja na bilo koji način služi da bi se uticalo na bilo kog učesnika".⁵

Isti mehanizam socijalne ekspresije radi i kada su u pitanju autori. Za pisce je ova svetkovina zvezdani trenutak cele biografsko-autorske godine. Vreme koje oni provedu na Sajmu, u odnosu na sve ostale radne učesnike, najkraće je i najispunjenije. Ono je za njih festivalsko vreme, karneval. Od svih aktivnih učesnika, prodavci knjiga provedu na Sajmu najviše vremena. Jedino se njihovo vreme poklapa sa vremenom trajanja svetkovine. Za njih ono prolazi drugačijim tempom, postoje različite vremeske faze, čiji tempo i dužina zavise od nekoliko faktora. Prvi dan,

---

⁵ Gofman E., *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu*, Geopoetika, Beograd 2000, str. 29.

po pričanju nekih, prolazi najsporije jer to je dan uhodavanja i doterivanja svih pojedinosti. Na brzinu proticanja vremena značajno utiče i frekventnost posete. Veći broj posetilaca znači brže prolaženje vremena. Subota i nedelja, kao udarni dani, prodavcima prolaze najbrže. U toku svakog sajamskog dana postoje zatišja, pauze koje se razlikuju od štanda do štanda. Vreme prodavaca knjiga preklapa se sa vremenom publike. U ukrštanju ove dva vremenska toka dolazimo do najpribližnije predstave o tome šta se i koliko čita u Srbiji. Interakcija ovih vremenskih tokova pruža mogućnost kreiranja opšte slike čitalačkog ukusa i smisaonosti izdavačkih programa na našem prostoru.

Vreme čitalaca i posetilaca je najdisperzivnije. Ono zavisi od ličnih afiniteta i motiva dolaska. Moglo bi se reći da ima onoliko čitalačkih vremena koliko ima čitalaca – lako primećujemo razliku u načinu korišćenja vremena kod različitih vrsta posetilaca. Najveći broj vreme troši u razgledanju štandova, i ono tada teče i sporo i brzo. Sporo dok se zadržavaju na štandovima, ispred izloženih knjiga, razgledajući i listajući, i brzo, jer im na taj način, u zadržavanju ispred jednog štanda, ostaje manje vremena za preostale neposećene standove i izdavače.

Vreme novinara obuhvata prikaze novih knjiga i izdavačkih poduhvata, promociju novih izdanja, intervjuisanje aktera Sajma. Oni dosta vremena provode unutar Hale 1. U kreativnom smislu, međutim, vreme koje novinari iskoriste veoma je kratko i zbijeno. Sajamsko izveštavanje treba da bude kratko, jasno i upečatljivo. Zbog svega nabrojanog, pažnja poklonjena novim izdanjima na Sajmu uvek je nedovoljna. Primećujemo da se javlja obrnuta proporcija između novinarskog vremena provedenog na Sajmu i onoga što će kao posledica njihovog rada biti predstavljeno u medijima. Javlja se, naime, interesantan fenomen. Vreme Sajma kao nabolji trenutak za promociju novog izdanja je pogrešna procena. Dešava se potpuno obrnuta stvar. U moru novih izdanja knjige se utope i izblede. Sajam knjiga je mesto gde se pojedinačnoj knjizi poklanja najmanja pažnja. Sajamsko vreme gutta knjigu, ono je obesmišljava do apsurdne beznačajnosti. Koncentracija velikog broja novih naslova u uskom vremenskom procepu praznika čini knjigu – osnovni elemenat svetkovine – efemernim.

Zaključujemo da unutar ritualnog vremena moderne kulturne svetkovine dolazi do pervertiranja smisla u besmisao, koji ne korespondira sa bahtinovskom tezom o karnevalskom izvrtanju vrednosti. U kontekstu modernog poimanja praznika trebalo bi da se dešava obrnut proces. Ako krenemo od teze da je današnja moderna svetkovina recidiv nekadašnje ritualne matrice, i da, kao takva, svoj identitet zasniva na posvećenosti društvenih mikro grupa, onda bi logična posledica bila identitet svetosti fenomena u čiju je čast svetkovina upriličena. Utapanjem i obesmišljavanjem knjige kao simbola i glavnog aktera Sajma knjiga, ceo koncept praznovanja postaje problematičan.

Na ovom mestu dolazimo do priče o sajmu kao svojevrsnom vašaru i narodnom veselju, koja se u javnom diskursu često može čuti. S obzirom na opštu situaciju u našoj kulturi, ni Sajam knjiga ne poseduje kapacitet da bude suštinski festival knjige i svi su izgledi da njegov identitet ne korespondira sa idejom šta bi on trebalo da bude. Postavlja se pitanje koliko je vreme Sajma onda zaista posvećeno knjizi, a koliko je to jedna uslovno-refleksna manifestacija što samo po inerciji opstojava kao svetkovina kulture. Ovde bi trebalo da se zadržimo na terminima festival, odnosno vašar i priredba. Trebalo bi preispitati ulogu Sajma u celokupnom stanju kulture u društvu. Aktuelna društveno-politička gibanja i istorijsko vreme u okviru kojeg se kulturni događaji odigravaju, ulaze u okvir razmatranja problema prazničnog vremena Sajma knjiga. Odnos različitih vremenskih kategorija čini se kao mreža socijalnih i političkih činilaca koji direktno utiču na tendencije kulturne politike srpskog društva. U preseku dva vremenska toka, jednog opšteg društvenog i drugog, lokalnog vremena svetkovine, možemo iščitavati mehanizme moći koji povezuju politiku i kulturu. Kulturni događaj te veličine uvek je deo političkog diskursa u nas, kako do sada, tako još uvek.

Na kraju, možemo se podsetiti da jedinstvenog vremenskog toka, iako smo se mi bavili njegovom slojevitošću, ipak ima. Izražen je u tačno određenom trajanju Sajma od-do. Nepostojanjem ritualnih elemenata na završetku događaja, problematizovana je relevantnost njegove praznične strukture. Vidimo da je praznično vreme koje nastaje prekidanjem uobičajenog, profanog vremena i dotadašnjih važećih dru-

štvenih pravila⁶ u modernom kontekstu kreirano ne kao period bez vremena⁷, već kao vremenska celina umetnuta unutar opšteg društvenog vremena, čineći istovremeno, kako deo te šire vremenske kategorije, tako i autohtonu temporalnu realnost za sebe, koja poseduje sopstvenu egzistenciju. Šum, žamor i latentna buka se posle određenog vremena doživljavaju kao svojevrsna tišina Sajma. Taj prepoznatljivi zvuk predstavlja vakuum u kojem se traje i postoji bez osećanja proticanja vremena.

LITERATURA

- Gofman E., *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu*, Geopoetika, Beograd 2000.
- Đorđević J. *Političke svetkovine i rituali*, Dosije&Signature, Beograd 1997.
- Jovanović B., *Praznična antiteza slavljenja postojećeg*, *Kultura*, broj 73/75, Beograd 1987.
- Elijade M., *Sveto i profano* (istorija religije), Alnari&Tabernakl, Beograd 2004.

Gordana Bekić Pješčić

RITUAL TIME OF THE BELGRADE BOOK FAIR

Summary

The author analyzes the Book Fair as a peculiar modern festival with specific ritual elements. Out of complexity of its temporal discourse this cultural event derives its specific structure which provides for its symbolic-ritual potential.

Modern festivals inherited their ritual-symbolic forms from the former, mostly religious ones. Ritual elements of contemporary happenings are breaking a chronotop of everyday linearity. Modern festival also brings about a new understanding of social cohesion. While potentials of renewal and affirmation of a community as a whole were inherent to the old model of ritual and festival, the contemporary festi-

⁶ Jovanović B., *Praznična antiteza slavljenja postojećeg*, *Kultura*, broj 73/75, Beograd 1987, str. 70

⁷ Ibid.

val out of the field of social dispersion establishes cohesion of a micro group.

In the contemporary cultural-political discourse the need for ritual persists as an archetypal necessity, as a mean enabling community to reaffirm and renew itself. The fact that modern festival lacks capacity of totality facilitating a social community to identify with it as a whole, significantly relativizes this archetypal normative.

The relativization of contemporary festivals, their invisibility on the universal level has to find its counter-balance somewhere else if they are to remain a genuine social need. The point of balance between the former totality of festival and ephemeral character of the contemporary one has been found in specialization of the latter. The Book Fair is a kind of normative *communitas* organized within a social system, and demanding a certain degree of social control.

Key words: *Ritual, space, time, ritual time, Book Fair*

